

פרק שישי – כרית, מחר וכל השאר

ההכשרות של ימינו). לא עברו ימים רבים והגיעו 'המקוואים', משמע: בוגרי מקוה ישראל. ארבעה היו: זאב, איצל, יוסל וחיים. כנפילים ירדו לכאן, ויקחו מבנות המקום עזר כנגדם בעבודות המטבח והמכבסה. לא עבר זמן רב, ויחסי השכנות הטובים בין המקוואים וגרעין כרית הביאו לידי איחוד ומזיגה מלאה, עד שהיו לקיבוץ אחד.

חברי הקיבוץ התאזרחו במקום, ומצאו עבודה לכל חבריהם ואף לחברי ה'השלמה' מעולי ארצות-הברית. ידם היתה בחקלאות ובבניין, כי באותה תקופה התקיים בכפר הדר קורס לבניין ולטייחות, ואף בנגרות שלחו את ידם.

"באותם ימים נטעו את פרדסו של ד"ר לוי, וחברי הקיבוץ עבדו בקבלנות בחפירת התעלות להנחת קו צינורות המלט להשקיה קליפורנית [- צינורות בטון העוברים בתוך הקרקע, במקום תעלות הבטון הפתוחות שהיו נהוגות עד אז] במחיר שני גרושים למטר חפירה – וזאת בשעה שבעבור יום עבודה בחקלאות שילמו אז עשרים גרוש! החברה היו גומרים את ה'נורמה' בשעתיים-שלוש, והולכים הביתה. הם הטביעו את חותמם על בתים אחדים שבנו במו ידיהם, ובהם ביתה של ציפורה בלך והבית שעמד שומם מול פרדס אהרונוביץ' – עד שבאו מרים ויונה וייס וגאלו אותו.

"במרוצת הזמן הטביעו חברי הגרעין את חותמם גם על ועד הפועלים ועל לשכת העבודה במקום. בהיותם גוש חברים מלוכד, היה באפשרותם להשפיע על רוב קולות בשעת בחירות לוועד הפועלים. למעשה היתה תקופה שנבחרו הקיבוץ ניהלו את כל ענייני ציבור הפועלים בכפר הדר! ה'זוג' הראשון בקיבוץ היה אברהם-ל'ה ורחל'ה. בתקופת המגורים בואדי הם גרו בצריפון בגודל שני מטרים על שני מטרים; אך בחורף, בדרת הגשם הראשון, שטפו נחלי המים את האוהלים ללא רחם. אחרי כן הגיעה התקופה שבה ישבו על הגבעה, עם חדר אוכל בצריף רחב ידיים שהחברים בנו במו ידיהם והשקיעו ממיטב מרצם על-מנת לשוות לו צורה נאה ומרווחת."

בין שאר המלאכות קיבלו עליהם חברי גרעין כרית לשמש גם כמטפלות וגגנות במעון לפעוטות של הדר, לרווחת האמהות והאבות שנאלצו לא פעם לעבוד מחוץ לבית. ילדי הדר נעזרו בהם בשיעורים באנגלית – מפני שחלקם באו מארצות-הברית.

"הנה הגיע תורו של הקיבוץ לצאת להתיישבות של קבע, סיכם אפרים הרץ את תקופת ישיבתם בכפר. "במושבה השתררה הרגשה שאחים למשפחה עומדים לעזוב את הבית. ערב צאתם מהדר נערכה מסיבת רעים עם מחולות הורה סוערים, מלווים בשירה אדירה וצלילי המנדולינה של

במשך הזמן צמחו בהדר, או באו ועברו דרכה, ארגונים שונים להתיישבות קיבוצית או מושבית. היו אלה, בעיקרו של דבר, גרעיני הכשרה – "הכשרות" בפי בני התקופה – ועם זה בשנות ישיבתן בהדר היו, ללא ספק, לחלק בלתי נפרד ממנה. על כמה מן ה"הכשרות" ועל כמה מיוצאייהן נספר בפרק זה; אבל מי שיקרא בעיון בשאר פרקי הספר ימצא אותם גם בהם. חברי ה"הכשרות" קראו לעצמם "קיבוץ" עוד כשישבו בהדר, נוהג שאינו קיים עוד. חברי הגרעין של "השומר הצעיר" שנודע בשם קיבוץ כרית התיישבו, בסופו של דבר, בכפר מנחם. וכשמדברים על קיבוץ גבעת המעפילים, המוכר גם כקיבוץ המעפילים, הכוונה לגרעין הכשרה שהתיישב אחר-כך בניצנים. בנוסף לקיבוץ כרית ולקיבוץ המעפילים זכורים היטב לוותיקי הדר קיבוץ מחר, שהתיישב בגבעה; חברי המושב בני גאולים – היום גאולים – שהחלו את דרכם בהדר; קיבוץ השומר הצעיר ו' שעלה לעין-דור ואחרים. לכולם היה כפר הדר כעין בית-ספר, אף-על-פי שלא הוקם על בסיס שיתופי. בו הם עשו את צעדיהם הראשונים בתחום החקלאי, והכשירו את עצמם לקראת העתיד. במסגרת אפשרויותיו נתן ועד הכפר שטח קרקע שרכש ממשפחת פלדשר, ובו הוקמו "בתי הסוכנות" למגורי פועלים בודדים; כן הקצה קרקע ציבורית לקיבוץ כרית וקיבוץ מחר. בהדר ראו את תרומתן של ה"הכשרות" בכך ששמרו על נעוריה של המושבה, כי בכל עת היה דור צעיר במקום. חלק מחברי הגרעינים נלכדו בקסם המקום, או בקסם אנשי המקום, וקבע את מושבו בכפר.

ההכשרה באה

גרעין הכשרה שצמח בהדר, השתלב בה והטביע את חותמו על חיי המקום היה, למשל, גרעין ההכשרה כרית של "השומר הצעיר", שהתיישב בסופו של דבר בכפר מנחם. דרורי בורלא מספר כי רווחה הסברה ששם הגרעין אינו אלא ראשי תיבות: כרית – "כת רווקים יישארו תמיד". כמעט אין צורך לומר, שימרה זו לא עמדה במבחן. אפילו בין דפי ספר זה מסתתרים חברי כרית שנישאו והקימו את ביתם בהדר.

"ביום בהיר אחד נשמעו רעש והמולה, ופתאום עלתה רינתה של קבוצת בחורים ובחורות, כתב אפרים הרץ על הופעתם במושב; "חלוצי קיבוץ כרית היו בהכשרה בחוץ-לארץ ובאו כדי להמשיך כאן כשכוונתם להתיישבות. הצעירים הקימו את אוהליהם בואדי, מערבית לכפר. (ליד "בתי הסוכנות"; אחר כך עברו למחנה הקבע, ברחוב

קבוצת בוגרי מקוה ישראל
שהצטרפו לקיבוץ כרית
ב־1932.

בנות קיבוץ כרית באיסוף
מלפפונים במשק א. כהן - 1934.

בנות קיבוץ כרית בכבישת
המלפפונים במשק א. כהן - 1934.

בת־שבע הנבלעת בגלי השירה: 'לא רוצים לישון רוצים התיישבות'. היה זה מעמד מרגש, שייחודו בצעירים החוגגים עלייה על הקרקע כהגשמת חלום: מהכשרה בגולה ועד להגשמה בארץ.

גבעת המעפילים

חברי קיבוץ כרית יצאו להתיישבות ועזבו את הדר, אבל המחנה שהתפנה לא עמד זמן רב בשימונו; "קיבוץ ו" שעלה לעין דור; גרעין שעלה לגזית; וגרעין נוסף שעלה לבית קמה. במחנה נוסף בהדר היה גרעין ההכשרה "מחר" ואחריו קיבוץ גבעת המעפילים. בין חברי "מחר" היו גם גיטה וחיים נוי, שעזבו את הדר; רוב חברי הגרעין הקימו את קיבוץ גברעם בדרום מישור החוף. שנה אחריהם יצאו חברי הקיבוץ גבעת המעפילים להקים את קבוצת ניצנים, אף היא בדרום מישור החוף. ובכל זאת דומה שהמעפילים הטביעו חותם עמוק יותר במושבה המארכת.

"הגענו לכפר הדר בהתחלת 1939 ולרשותנו הועמד המחנה הקיבוצי שהתפנה מחברי קיבוץ 'מחר'. המחנה שכן בקצהו המערבי־דרומי של היישוב בין פרדסים נרחבים וגם בקרבת אבוקי־שק הערבי, כתב צבי קצקו, מחברי גבעת המעפילים. "חברינו הראשונים היו חניכי תנועת 'הנוער הציוני' בפולין, המסונפת בארץ לתנועת העובד הציוני. רובם עברו הכשרה חקלאית בחווה על יד ורשה. אליהם הצטרפו בודדים, שהגיעו במסגרת תנועתית וגם חלוצים מהתנועה ברומניה.

"עצם הופעתנו במושבה עורר סקרנות ותמיהה אצל התושבים. בהדר שכנו שני 'קיבוצים' – ושניהם השתייכו לתנועת 'השומר הצעיר' ולקיבוץ המאוחד. והנה הופיע גוף חדש, אשר התחנך על ברכי התנועה הכלל ציונית – ובכל זאת בחר לחיות חיי קבוצה. הפליא אותם, כמובן, שצורת החיים אינה שונה מהצורה שבה חיו הקיבוצים ה'שמאלנים'.

"מראשית צעדינו במושבה השתלבנו בחיי התרבות, ובמידה מסוימת אף בחיי החברה. בעיקר תפסנו את מקומו במערכת העבודה וההגנה. היינו פעילים במוסדות ההסתדרות ונשאנו על שכמנו את מלחמת העבודה העברית בפרדסים בגוש הגדול – ולעתים גם נגד עבודה עברית בלתי מאורגנת מצד מנהלי עבודה ופרדסנים יהודים מפתח תקוה.

"יש לזכור, כי רוב החברים, אם לא כולם, באו ארצה באניות מעפילים – ולפעמים הסתובבו עד שלושה חודשים בימים ובארצות שונות, עד שהגיעו לחוף. ועוד זאת חשוב לציין כי התארגנו חודשים מועטים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, ורבצה בקרבנו החרדה לבאות – גם בגולה וגם לגורל היישוב בארץ. המלחמה שפרצה טבעה אפוא חותם נוסף על חיינו. פסק הגידול של הקבוצה. שערי הארץ ננעלו, ארצות אירופה המרכזית והמזרחית לא איפשרו עוד ליהודים לצאת מתחומן, ורק מאוחר יותר החלו להסתנן עולים שהגיעו כמעפילים באניות שפרצו את ההסגר הבריטי, וניצולים מפולין שבאו דרך

רוסיה או בדרכים עקיפות שונות ורבות. משום כך מספרנו היה תמיד די מצומצם: מנינו לא יותר מארבעים־חמישים חברים וחברות.

"מקור הפרנסה היחיד במושבה היו הפרדסים. מהיום הראשון לבואנו להדר למדנו את מלאכת הטוריה, ובעבודה זו מצאנו את קיומנו הגשמי. אלא שבמלחמת העולם השנייה נסגרו השווקים באירופה, והדבר גרם להפסקת הקטיף; בעקבותיו הוחלט גם על צמצום העיבוד של הפרדסים. לא היתה לנו ברירה, ועבדנו בקבורת הפרי בתוך הפרדס. אמנם התפתחו כמה ענפי לוואי לניצול הפרי שלא היה לו דורש – כגון מיצוי שמן אתרי או הכנת שימורים לצבא הבריטי; אולם בכל אלה לא היה כדי לספק מקומות עבודה הולמים לכולנו, ובייחוד – עבודה לחברות.

"בחיפוש אחרי מקורות פרנסה הוצאנו פלוגת עבודה לחיפה, שעבדה בביצורים של בתי הזיקוק ומאגרי הנפט במפרץ – וזאת בתקופת ההפצצות של האיטלקים. כמו כן יצאה קבוצה מצומצמת של ארבעה חברים לעבודה בגליל – בחפירת תעלת המים הפתוחה מתל אל־קאדי (היום תל דן) למושב שאר ישוב.

"המצב הכלכלי היה דחוק ביותר, וחיינו על תקציב יומי של עשרים ושבעה – שלוש מיל ליום; קשה אף להשוות סכום זה עם הכסף של היום... התפריט הקבוע היה לחם, תפוזים, מרק, ירקות (שגידלנו בעצמנו) ופעמיים בשבוע – קצת קציצה מלחם ובשר...

"חוסר העבודה, אשר הלך והתפשט, דחף אותנו להרחיב את מעגל החיפושים אחר מקורות מחיה ועבודה שיוכלו למלא את החסר. גודל המחנה היה כחמישה דונמים, ונותרה לעיבוד כמחצית השטח, שאותה ניצלנו לגידול ירקות. נוסף על כך צירפנו שטח של כעשרה דונמים במרכז הכפר, על יד פרדס שיפר, סידרנו רשת השקיה (שהיתה פרימיטיבית ביותר לפי השיטות והמושגים של היום, כי העובדים – ובייחוד החברות שעבדו בגני הירק ונשאו גם באחריות להם – עסקו מהבוקר ועד הערב בהעברת הצינורות להשקיה). הכנסה גדולה לא היתה מהגן, אולם לפחות אכלנו קישואים (באורך של חצי מטר כל קישוא) מלפפונים ושאר ירקות – ואיזנו במקצת את התקציב למחיה. הוספנו גם לול קטן, שתי פרות חולבות, כמה ארנבים וזוג סוסים. אפילו לחם אפינו בתנור, שאותו היסקנו בעצים שאספנו בפרדסים.

"הגידול בקבוצה כמעט שנבלם, והיו כמובן עזיבות של חברים – כמנת חלקו של כל קיבוץ; אבל בנוסף לכך הונחתה עלינו מהלומה כשכמה מן החברים החליטו להתגייס לצבא הבריטי ולבריגדה היהודית. למרות כל הקשיים האלה התגבשה הקבוצה מבחינה חברתית, ועיקר שאיפתה היה מה שנקרא אז התיישבות – עלייה על הקרקע והקמת יישוב חקלאי. השאיפה הזאת, להתיישבות ולגידול מספרי, הביאה אותנו להתאחד עם גרעין תנועת

קיבוץ כרית במחנה הישן בפינת
רח' בתי הסוכנות וההכשרות.
הואדי הציף את המחנה.

קיבוץ כרית במחנה הישן ברח'
ההכשרות.

קיבוץ כרית. ניסור עצים להסקת
המכבסה והמטבח.

קיבוץ כרית, בתיה לב וחבריה על
ערימת שחת ליד המכבסה.
בקו האופק בריכות המים של הדר.

שהתגשם, החלום שהיא וחבריה ארגו בהדר; הוא העלה עמה את זכר החברים שזכו להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, ואז ניתק פתיל חייהם, הלוא הם יוסף ברזין ז"ל ואליעזר צרבונין ז"ל; ואף הכה על חטא: על כך שלא נערכה לפועלים, מקימי רשפון, חגיגת פרידה ראויה.

עליית תימן, נוסח הדר

במהלך שנות ה-40 הגיעו ארצה עולים מתימן – ולא במסגרת "מרבד הקסמים", העלייה שהובאה בשנות המדינה הראשונות, אלא שנים אחדות לפני הכרזת המדינה. בהדר יודעים זאת, מפני שהמושבה הקטנה קלטה עשרות עולים מתימן שנים ספורות לפני האיחוד עם רמתיים. מדובר במפעל קליטה משמעותי ביותר, בהתחשב בכך שהאוכלוסייה הקולטת היתה קטנה למדי ובכך שאמצעה היו דלים.

בתחילה שוכנו העולים מתימן בשני צריפי עץ גדולים, שהיו מחולקים לחדרים. הצריפים הוצבו סמוך לשטח שהוקצה לגרעין של קיבוץ "מחר", ולידם הוקמו אוהלים ששימשו לאחסון המיטלטלים וכמטבח. מאוחר יותר הקצה ועד הכפר חלקות קרקע של דונם או שניים לעולים מתימן, ועזר להם להקים מבני מגורים. המבנים הללו – שהורחבו במשך הזמן – הפכו ברבות הימים ל"שיכון התימנים" של הדר. היום הם מהווים חלק משכונת גני צבי. חלק מעולי תימן נשארו בהדר; אחרים הצטרפו למושב גאולים. בסיפור זה יש עניין מה: אחד מגרעיני ההכשרה שנשלחו להדר ושהו שם היה גרעין "בני גאולים". כשעזבו את הדר ב-1936, הקימו חברי הגרעין מושב בשרון, שנשא אף הוא שם זה. ב-1945 נטשו אותו מרביתם, ובמקומם באו עולים מתימן. שם היישוב השתנה, והיה לבסוף לשמו דהיום: גאולים.

ילדי הדר ב-1944.

שישב בהרצליה, גרעין כפר שמריהו – שהיה מורכב מבוגרי בן שמן ומאיר שפיה, שני כפרי הנוער.

"בקיץ 1942 עברנו להרצליה, ובדצמבר 1943 עלתה הקבוצה המאוחדת להתיישבות בדרום מישור החוף והקימה את קבוצת ניצנים." לא כאן המקום לספר על הקרבות המרים שבהם עמדה קבוצת ניצנים במלחמת הקוממיות. די לציין כי שלושים ושבעה מחברי הקבוצה נפלו, וכי רבים אחרים נפלו בשבי, כדי להמחיש זאת. מכל מקום, אחרי ששבו הלוחמים מן השבי והקימו מחדש את הקבוצה, יכלו קצקו וחבריו להתבונן לאחר בגעגועים אל ימי שבתם בהדר. "בשביל החברים אשר הגיעו למושבה ב-1939 נשאר כפר הדר חקוק בזיכרון", כתב צבי קצקו. "פה למדנו לעבוד, פה התבשמו בריח הפרדסים, פה בוססנו בדרכים ושבילים ללא כביש, פה התאזרחנו בארץ והשתלבנו בתרבות ופה חיינו ימים של תקוות ומעשים."

הגרעין נולד בהדר

מקימי המושב רשפון, שעלו על אדמתם בשנת 1940, היו בין ראשוני הפועלים בהדר, ואת חלום ההתיישבות שלהם רקמו במושבה. רובם עבדו בפרדסים בהנהלתו של יוסף לב – ומאוחר יותר בהנהלת אחיו, יצחק לב. היו אלה פרדסים שבעליהם לא התגוררו במקום באותם הימים. כעבור שנים מספר התחילו אותם הפועלים לחשוב גם הם "לעשות לביתם", התארגנו ופנו למרכז החקלאי למחלקת המושבות. באחד הימים התקבלה הודעה כי בשבת הקרובה יבוא אל הפועלים החבר אברהם הרצפלד, ותתקיים אסיפה בהשתתפותו. ההודעה הסתיימה במלים "היו נכונים!" ואמנם היתה זו אסיפה "מייסדת", שבה דובר על השטח שהוקצה להתיישבות לא הרחק מהמושבה הרצליה, בקרבת ביצות ואדי-פאליק. באותם הימים לא היה השם ואדי-פאליק בעל צליל ערב לאוזן: יישוב בקרבת ביצות ובדוים המסתובבים עם עדרי צאנם – לא היה מושא חלומותיהם של אנשי מושבים.

האסיפה האמורה התקיימה בקיץ של שנת 1934 בכפר הדר – על הגבעה שעליה ניצב הבית הראשון של נחום שיפר, המשקיף על כל המושבה. בעקבותיה היה על החברים להכניס סכומי כסף לקופה משותפת ולרכוש מניה. זמן העלייה על הקרקע טרם נקבע, וצריך היה להיות בעל אמונה רבה כדי לקוות שחלום ההתיישבות יתגשם בקרוב. במקום שנועד להקמתו של המושב רשפון נערך סיור; המתישבים ראו בחזונם כיצד הואדיות והערוצים הופכים למישור פורה שעליו ייבנה יישוב וסביבו יינטעו פרדסים וגניירק. החלום התגשם כעבור שש שנים בלבד אחרי האסיפה המייסדת. "רשפון הוא היום מושב מושרש, ותיק בנוף ארצנו", כתב אפרים הרץ. הוא טרח לראיין את בתיה כהן (לבית ברזין) ואחרים ממקימי רשפון, ושמע מפיה – שנים רבות לאחר מעשה – על חלום ההתיישבות

קבוצת הנוער העובד והגדנ"ע בהדר ב' 1948 המדריך - יריב אורן - מימין.

ילדי הדר ב' 1945, הגננת יונה.

טליה (וישניבצקי) כספי

מראות שמורים מילדות בהדר

הוואדי

הוואדי היה גן-הרפתקאות שזימן לנו, הילדים, פעילויות שונות בכל עונה: לאחר יום גשם נהגנו לעמוד על גדת הנחל ולצפות בזרם המים הסוחף שעשה את הוואדי לבלתי עביר. מראה המים הגועשים היה מעביר צמרמורת בגו. לאחר הגשם היינו מלקטים פטריות בין העשבים, ומביאים לאמא כדי שתטגן אותם עם בצל ותפוחי אדמה לארוחת הערב. בימי חורף שטופי שמש היינו יוצאים למסעות של חיפוש "מציאות" – חפצים שנסחפו במים, קטפנו פרחי כלניות שנחבאו בין העשבים, וגילינו עלי צבעוני ירוקים מסתלסלים מתוך האדמה כהבטחה לגל הפריחה הבא. באביב היו אלה טיולים בין פרחי הצבעוני והפרג, על מרבד פרחי הפרפרניים בגוני צהוב, אדום, ורוד, סגול ולבן. ושמחה מחודשת למראה פרח נדיר. בקיץ היה הוואדי חלק מהמסלול במשחק "סימני דרך" שנמשך בין הפרדסים, או ששיחקו מחבואים בין שיחי הקידה השעירה והסירה הקוצנית שהשאירו שריטות על רגלינו החשופות. בשעות החום הגדול היינו מתגלגלים על המרבד הקריר של הירק והפרחים. ניחוח הלבנדר שצמח בוואדי עומד באפנו עד היום.

הפרדסים

הפרדס היה לגבינו הבטחה להנאות הכרוכות בסיכונים, בפרדס אהרונביץ שאחרי הוואדי, בקרחת שבלב הפרדס, חיכו לנו פירות עצי הקומקואט והמנדרינה. שום טעם של קומקואט היום לא ישווה לחמיצות-מתיקות-מרירות של הפרות ההם, עם טעם הגניבה. בלבו של פרדס זמודז'ק היו עצי אתרוג אחדים, שזכו מאתנו לכבוד גדול וללימוד מעמיק על טיבו וערכו של הפיטם לקראת חג הסוכות. שהרי ידענו אכזבות קשות כשגילינו מחוץ לשער הפרדס כי האתרוג שנקטף בחשכה ובחפזה הוא חסר פיטם או פגום. הרבה רגעים של כיבוש הפחד חווינו כשניסינו להגיע בלי להיתפס אל הקרחות בשני הפרדסים הללו, ואל הפרות האסורים. מהטיולים בפרדסים היינו חוזרים מדיפים ריח של שמן אתרי, כשבידיים צהובות ודביקות מקילוף הפרי אנו נושאים זר גבעולי חמצצים, למציצה בדרך הביתה.

גבעת הכלניות

כבר בשדרת הברושים, בדרך אל גבעת הכלניות שבפרדס

שמאחורי בתי הסוכנות, היתה ההתרגשות גואה: האם נצליח גם הפעם להתגנב דרך הפרצה בגדר אל תוך הפרדס עד לגבעת הכלניות שבמרכז, לקטוף כלניות ולצאת בלי שישגיחו בנו? משהגענו אל הגבעה היינו מדלגים מכלנית לכלנית בתוך השפע האדום, מתפעמים למראה פרח יפה מקודמיו, קוראים בשמחה עם גילוי כלנית בודדת לבנה, ורודה או כחולה, שהיו נדירות, שובל אדום של פרחים שקטפנו ושמתנו, מאחר שלא היו יפים דיים, סימן את נתיב הנסיגה לאורך הדרך, ובבית התאכזבנו לגלות בכל פעם מחדש שהזר באגרטל כה שונה ועלוב לעומת היופי השופע של הפרחים בסביבתם הטבעית, בין העשבים בגבעת הכלניות. (אז טרם נאסר קטיפ פרחים מוגנים).

טיארות

המומחים לטיארות (עפיפונים) בדקו ומצאו שהשיפוע מגבעת הצרכנייה צפונה הוא המקום המתאים ביותר בהדר כדי לרוץ ולהרים טיארות באויר גבוה לשמים, מה גם ששם היה מובטח תמיד קהל אוהד. כדי לבנות טיארה היה צורך ב"בוסים" (קני-סוף) טובים. ההכנות לבנייה החלו בטיול לוואדי ליד הבאר שברחוב הפרדס: שם היו ה"בוסים" המתאימים ביותר. לאחר קילוף וייבוש נחתכו ה"בוסים" לארכם לשני חצאים שווים. לבנית שלד הטיארה נבחרו שני בוסים עבים שנקשרו לצלב בחוטים דקים וחזקים, אליהם נקשרו פסים דקים יותר מסביב, כצלעות השלד. נייר-משי לבן ודק עוטר בציורים צבעוניים והודבק אל שלד הבוסים בדבק שהוכן מתערובת קמח ומים.

הילדים הקטנים יותר היו צופים בהערכה במומחים העושים במלאכה. רק בשלב הכנת זנב טיארה הורשו גם הם להשתתף: לגזור פסי נייר ולקשרם לאורך חוט-משיחה. לחגיגת העפת הטיארות היו מכינים, בנוסף, גם קיפקות, אותם עפיפוני-נייר-מקופל קטנים וזריזים. כל ילדי הכפר היו נאספים ליד עץ הז'קרנדה העבות שבמרכז הכפר, וצופים בהכנות האחרונות ל"שיגור": חיזוק הדבקת נייר שהתרופפה, קשירת חוט-המשיחה הארוך הכרוך בסליל אל חוטים הקשורים למספר נקודות בשלד הטיארה, אומדן כיוון הרוח ועצמתה, תכנון מסלול התעופה הרצוי ושאר פעולות חיוניות. קשירת הזנב לקצה שלד העפיפון והתחילה את החגיגה. המתח וההתרגשות הגיעו לשיאם כשהוחל בשיגור. בזה אחר זה פתחו הילדים בריצה תוך שחרור חוט בהדרגה. רק שילוב של בנייה נכונה, רוח בעצמה מתאימה והרמה

כתה א' בביה"ס המקומי בהדר שהיה בבנין בית הפועלים שבהמשך הפך למשרד הצרכניה. המורה חיה, 1946.

כתה ב' בהדר ב-1947. המורה חיה.

הבריכה

אחרי פרדס אהרונוביץ היתה בריכה מלאה מים (לשעבר בור הזבל של רפת קיבוץ כרית). המוני קרפדות וצפרדעים איכלסו אותה. נהגנו לצוד את החיות החלקלקות ולהשתעשע בהן, ואחר להחזירן אל המים. בלילות היתה נשמעת מקהלת הצפרדעים בכל הכפר. ההרפתקנים שבין הילדים היו נכנסים אל הבריכה, ומדמיינים עצמם שוחים במים. לאחר שהפסיקו להשתמש בבריכה ליעודה, השתעשענו ברעיון להפכה לבריכת שחייה של ממש. ניסינו אפילו לבדוק עלויות, אך בשלב זה התפכחנו והעניין שבק חיים ונשכח.

העצים ברחובות (ניטעו ע"י יוסף ויצחק לב ב־1930)

כל אחת משדרות העצים בהדר היתה קשורה בעיסוקים המיוחדים לנו, הילדים. לאחר שפרחו היו עצי הצאלון מצמיחים תרמילי-ענק שטוחים. גזעם היה חלק וגבוה ולא הצלחנו לטפס עליו. ונאלצנו לפתח שיטות מיוחדות כדי להגיע אל התרמילים ולקטפם כשהם סגורים עדיין. אז עוד אפשר היה לגלות בתוכם את הגלעינים המוארכים המנומרים והיפים החבויים בהם, אלה שימשו במשחקים שונים. את הסירות של פירות עצי הברכיטון שברחוב האורנים היינו מנקים בזהירות מהשערות שבתוכן, שהיו צורבות וגורמות לגירוי בעינים ומשיטים אותם במי שלוליות או בפיילה (גיגית) עם מי הכביסה. לאחר גשם היינו מלקטים פטריות מבין העשבים שמתחת לעצי הברכיטון. מהענפים הנמוכים של עצי הגרוויליאה היינו קוטפים ענפים פורחים בתפוחת דמוית המברשת ו"מברשים" זה את זה תוך כדי משחק. גם זרעי הגרוויליאה היו שימושיים, בעיקר לצורך צליפה. אך הנשק היעיל והמבוקש ביותר במלחמות הילדים נאסף מתחת לעצי הברוש, פרוי הכדורי מתאים במיוחד לקליעה מדויקת ומכאיבה ממרחק במלחמות הילדים. עצי הז'קרנדה היו ידידותיים במיוחד, שכן ענפיהם הנמוכים איפשרו גם לילדים הקטנים לטפס.

הנועזים שבנו טיפסו עד לצמרות העצים. את העלעלים הזעירים היינו מורטים בהחלקת שתי אצבעות לאורך שלדי העלה, ומפזרים אותם בשערותיהם של חברינו למשחק. גם ל"כנפיים" המעוצות של הפרי מצאנו שימוש. לתוך הפרחים התכולים הפעמוניים היינו נושפים כלתוך בלון, ומפוצצים אותם סמוך לאוזנם של ילדים אחרים. בייחוד זכור לטובה עץ הז'קרנדה העבות מול בית מזאה, שאליו קשורים הרבה מזכרונות הילדות שלנו. רק עץ התות הענקי בחצר משפחת אריאל (גוטליב) במעלה רחוב התכלת יכול היה אולי להתחרות בו. לזכותו של עץ התות יש לזקוף את האספקה הבלתי-נדלית של מזון לתולעי משי שגידלנו. בקיץ היו מלחמות בלתי פוסקות בבית כשהיינו חוזרים מן העץ שחורי פנים ובבגדים מוכתמים ללא תקנה מהתותים הבשלים הנפלאים שקטפנו וזללנו.

מושכלת של הטיארה (ועוד טיפת מזל) יכלו להבטיח מטס עליז וממושך של הטיארה גבוה מכל האחרות, לעיני הקהל המעריך. צריך להודות, היו נסיונות שהסתיימו באורח טרגי, עם טיארות תפוסות בחוטי החשמל או בצמרת עץ הז'קרנדה....

המאפיה

כבר מרחוק היו הריחות מסגירים את סודו של המבנה המרובע שטוח הגג שבו היו שלמה ויצחק פרווילך ושמעון תרח אופים את הלחם למכירה, בסינר לבן-לשעבר, ספוג בקמח ובשאריות בצק, המכסה על מכנסי חאקי קצרים וגופייה אפורה, היה טורח בחום הרב, לש בידיו ערימות בצק על שולחן הלישה הרחב, צר כיכרות לחם וקולע צמות חלות בתנועות זריזות, מניח שורות של כיכרות על מדפי התפחת הבצק ובמרדה בעל הזרוע הארוכה מכניס תבניות לחם לתנור הלוהט ששלהבות אש משתוללות מציצות מפתחו. אנו, הילדים, נמשכנו אל הקסם של להבות האש הלוהטת בתנור, אך להתקרב ולהציץ אל עומק התנור יכולנו רק בימי שישי ובערבי חג. ברוב הבתים לא היו תנורי אפייה, ואת העוגות, החלות והלחמניות המתוקות לשבת, עוגת דבש לראש השנה ואזני המן בפורים היתה אמא מכינה בבית בתבנית, מכסה במגבת ושולחת עמנו, הילדים, אל המאפיה. רק אז התאפשר לנו להתקרב לפתח התנור, ולעמוד בעיניים פעורות מול הלהבות. היה עלינו להניח את התבנית על המרדה שבידי שמעון, שהיה תוחב אותה למעמקי התנור. יכולנו לחטוף עוד הצצה חטופה באש היוקדת לפני ששמעון היה מגרש אותנו, מנסה בלא הצלחה לשלחנו הביתה עד שתסתיים אפיית העוגות. בחצר המאפיה היינו ממתינים עד שהורשינו להיכנס ולקחת את העוגות המוכנות, ושוב יכולנו להציץ לרגע אל תוך לועו המפחיד של התנור לפני ששמעון יזרז אותנו לצאת לדרכנו הביתה עם העוגות האפויות, הריחניות. אה, כן, לא תמיד הגיעו הביתה העוגות כשהן שלמות, כלל לא.

שקדיות

לילדי הדר היו שקדיות משלהם לחגוג את ט"ו בשבט – בשרידי מטע שקדים על השטח של נאג' ליד בית משפחת בלוך, מול בית העם והמאפיה. משהבשילו הפרות, היינו עוברים מעץ לעץ לטעום את השקדים, בתקווה כי הפעם נמצא אותם עצי שקד מתוק בודדים שעל פי השמועה היו פזורים בין עצי השקד המר. ללא הועיל. מאותם נסיונות זכור לי רק הטעם הרע של שקדים מרים שהיה מלווה אותנו עוד שעות ארוכות. אחד מעצי השקד האלה ממשיך לפרוח מדי שנה לצד הכביש ברחוב דגניה, מול הבית שנבנה על חורבות המאפיה, ואליה מגיעים היום ילדי הגן עם הגננת כדי לצפות בפריחה בט"ו בשבט.